

Yakan NT Glossary.doc

Magpahāti sabab bissā

AD - Pandak para Anno Domini. Bissāhan bangsa Roma inin duk hātinen, "si tahun Panuhutanin." Initung me' tahunin kemuwe panganak pu si Isahin. Bang upama pina'in: AD 1983, hātinen da ngibu duk siyam hatas duk walumpuk-tellu tahun ne palabey kemuwe inanakan Isa Almasi, Panuhutanin.

Agarippa - Payamanun si Herod.

Akaya - Dambuwa' probinsiya si antanan bangsa Roma. Akaya inin sumakup si lahat inēnan Girik kuwe'itu. (Greece bang si Inglis) Puweblo mabangsahan si lahat inin inēnan Korinto.

A'a magpāku-pāku sukey - Me' a'a inin, me' bangsa Yahudi magtarabahu para si gubelno bangsa Roma, bangsa mangantanan lahatden. Kēmon a'a si antanan gubelno Romahin subey magbayed sukey kuwe' upama sukey bulak atawa sukey si pagdaganganden. Me' Yahudi sinduwehin ngatu magtarabahu sa miya'an saguwa' ka'ekkahinin, diniyawa'an we' de me' a'a magpāku-pāku sukeyin pegge' astel siye sabab kabohatan siye magbayed me' sukey miya'an, duk lagi' ne pegge' daran siye inakkalan we' me' a'a magpāku-pāku sukeyin duk pinākuhan siye palabi amban panganda'akan gubelnohin. Hangkan hep me' a'a magpāku-pāku sukeyin, kinimmatan siye me' a'a dusehan we' me' Yahudi sinduwehin.

Alabaster - Da bayu' batu mahalga', lemma', lahi-lahi binaning kololnen, ginuna hinang me' poga-poga.

Almasi - Gellal manimbulin, bakas pananggup Tuhan si me' bangsa Yahudihin. Ekka me' nabi awwalley bakas magpa'al sabab Almasihin. Hāti Almasihin "iye tapene'in." Bang si bissāhan Hibrani "masiah." (Inglis Messiah) Bang si bissāhan Girik "christos." (Inglis Christ) Hātinen kēmon sali'-sali': tapene' we' Tuhanin nimbul duk ngahukum duk magbaya'. Si Isa a'a Nasaretin inēnan Almasihin, pegge' iye tapene' we' Tuhanin nimbul manusiya'in duk manjari Panuhutanin.

Alpa - Niya' pagsali'anne duk kitara. Ekka-ekka basi'nen duk lu'uy te'ed hellingnen. Pinahelling duk gulamey.

Amin - Bissā Hibrani iye hātinen "karayaw du" atawa "bennal iyan." Makajari isab hātinen "bennal duk kapangandelan."

Anak Manusiya' - Bang patekka ēnan si Isa Almasi dinen Anak Manusiya'. Ta'eddo' ēn inin amban sulat Nabi Daniyel (7:13). Inaka la'i we' niya' pabagala si iye kuwe' bantuk "anak manusiya'," hātinen a'a, duk inurungan iye we' Tuhanin kapatut magbaya' si kēmon kabangsa-bangsahan. Duk si Isa inurungan du isab kapatut magbaya' si kēmon kabangsa-bangsahan. Saguwa' inēnan we' Almasi dinen sa miya'an isab pamabugtu'ne we' manusiya' te'ed iye.

Apu' Adam - A'a tagna' pinapanjari we' Tuhanin.

Areopagus - Kūd la'i si puweblo Aten pagtipun-tipunan me' kakunsihalan si lahat miya'an. Hangkan hep kakunsihalan miya'an inēnan Areopagus bisan ne siye ga' magtipun si kūd miya'an.

Artemis - Tuhan-tuhan dende sinumba we' me' a'a si tibu'ukan Asiyahin masaley. Tuhan-tuhan inin ko' manabangan siyehin duk siye anakan atawa duk buwa' isab tinanemden.

Asiya - Lahat si antanan bangsa Roma masaley. Dambuwa' probinsiya inin si Asiya Diki'. Ekka puweblo sakup dem lahat inin. Puweblo Epesus tamanan mahadjehin.

Asiya Diki' - (Inglis Asia Minor) Masaley ennem probinsiya la'i si Asiya Diki'. Kuwe'itu kēmon lahat iyan inēnan Turkey bang si Inglis.

Asnu - Hayep kuwe' bantuk kura' saguwa' taha' teyingenen duk abu-abu būnen. Ginuna para pasakeyan duk para pagduwa'an.

Awrusalam - Puweblo mahadjehin si lahat me' Yahudihin, ēnande, "Puweblo Sutsi." La'i langgal me' Yahudi mahadjehin. La'i panambahayangande Tuhanin duk la'i isab pagkulubananden. Me' Yahudi ma'ekkahin pī hap Awrusalam mintedde dan tahun magkādja'an.

Banyaga' - Masaley magseddili banyaga'in amban kuwe'itu. Iye pagbidda'annen, matu'uhin banyaga'in ga'i kapagbaya' si dine saguwa' amunen magdapu' si iyehin. Binelli banyaga'in we' amunen, atawa matetto'annen banyaga' hangkan banyaga' du isab iye. Bang niya' me' bangsa magbono' duk niya' a'a siniggew we' bangsa

manganda'agin, daran siye pinabellihan hinang banyaga'. Ekka me' amuhin hāp isab addatden si me' banyaga'den. Saguwa' bang ga'i hāp amuhin, masi du banyaga'in ga'i makajari tahala' pegge' amunen te'ed dapu'nen.

Ba'al - Tuhan-tuhan sinumba we' me' bangsa seddili si lahat Isra'il awwalley.

Ba'ul Pagjanji'an - Ba'ul kayu ilapat duk bulawan. Inisi la'i duwe papan batu panulatan da'akan Tuhan sampū'in. Niya' pe me' bayu'an seddili inisi la'i diyalem. Ba'ul inin inenna' dem langgal me' Yahudihin. Payamanun si langgal.

Belsebul - Pangēn si nakura' seyitanin.

Betani - Kaluma'an tapit si puweblo Awrusalam. La'i patenna'an me' bagay si Isa magpungtina'ihin disi Mariyam, si Marta, duk si Lasarus.

Betlehem - Inēnan "Puweblo si Da'ud". La'i patenna'an si Da'udin masa ga' pe iye magsultan. Pina'al we' la'i si Betlehem inanakan nakura' me' Yahudi malangkewin. Duk nakura' malangkew miya'an si Isa Almasi. Lahat Betlehem panganakan iyehin.

Betsaida - Puweblo la'i si lahat Jalil.

Bili-bili - Hayep inipat we' me' Yahudihin duk gunade pagkuluban. Hadjehannen kuwe' kambing, pote' būnen duk koro-koro. Būnen makajari tinennun hinang semmek.

Bilik Tamanan Masutsihin - Payamanun si langgal.

Da'ud - Anak si Jesse sali-sali duk iye kaduwe sultan si bangsa Isra'ilin awwalley. Basag pagsultannen duk luha lahat inantanannen. Isa Almasi tubu' si Da'ud.

Durusilla - Pungtina'i si Sultan Agarippa dende duk anda si Pilik, gubnul bangsa Roma.

Eliyas - Nabi awwalley inase-ase we' me' Yahudihin we' paguwa' balik bang sōng tekka ellew paghukumin.

Ellew pagpanyap - Da ellew meke ellew li'i me' Yahudihin. Magpanyap siye me' bayu'an panganda'akan sara' āgamaden para si ellew li'ihin.

Galatiya - Lahat si antanan bangsa Roma masaley. Dambuwa' probinsiya inin si Asiya Diki'. Me' puweblo Antiyok, Ikoni, Listara, duk Derbe sakup si lahat Galatiya.

Galliyo - A'a bangsa Roma maggubnul si lahat Akaya.

Gamaliel - Guru bangsahan si bangsa Yahudi. Dambuwa' iye me' kakunsihalan Yahudihin duk bakas iye guru si Paul.

Garing - Impen gadja' mataha'in. Kololnen pote' lahi-lahi binaning. Makajari inukilan.

Gennesaret - Ēn lamew Jalil seddili.

Getsemane - Kabbun si tampal silangan amban puweblo Awrusalam duk tapit si kūd Jaitun. La'i pangampunan si Isahin sangem paniggew iyehin.

Girik - (Greece bang si Inglis) Ēn lahat duk bangsanen duk bissāhanden. Masa panulat kitab Injilin, lahat inin si antanan bangsa Roma. Me' probinsiya Akaya duk Makedoniya la'i si lahat Girik. Si kēmon me' lahat mapaliput si tahik "Mediterrahin," bissā Girik duk me' addat Girik kinimatan mahāp manamalin. Bisan me' bangsa Roma bang langkew pangandji'den, missā Girik du siye. Duk niya' me' bangsa Girik lalem te'ed kata'uden. Kitab Injilin tagna' sinulat si bissāhan Girik.

Golgota - Hāti ēn inin "Bungkug." Lugal inin si luwasan puweblo Awrusalam duk la'i pangalansangan si Isahin.

Gomora - Dambuwa' puweblo awwalley pinagka'at we' Tuhanin duk ebbut pegge' dusehan manamal me' a'a mala'ihin.

Gubnul - A'a ka'urungan kapatut magbaya' si lahat hadje kuwe' probinsiya.

Guru si sara' āgama - Me' a'a inin maghapal te'ed me' sinulat dem kitab Tawratin duk bēbbegande sara' si Musahin. Magtolo' siye si me' a'ahin duk magpahāti me' sinulat dem kitabin. Siye isab me' mangahukumin. Ekka siye nuhut me' Pariseohin.

Harun - Pungtina'i si Musa. Tapene' Harun we' Tuhanin hinang nakura' me' imamin awwalley.

Hermes - Ēn dambuwa' tuhan-tuhan me' a'a bangsa Girik awwalley. Iye ko' mamō 'o bissāhin bang me' tuhande sinduwehin masan.

Herod

- 1) **Herod Mabangsahanin** - Sultan si kēmon lahat me' Yahudihin masa panganak pu si Isahin. Dina'ak we' ne pinapatey me' nakanak lella si lahat Betlehem.
- 2) **Herod Alkilas** - Anak Herod Mabangsahanin, sultan si me' lahat Yahudiya duk Samariya, si dengkepak lahat me' Yahudihin. Duwen tahun hadja iye magsultan.
- 3) **Herod Antipas** - Anak Herod Mabangsahanin, sultan si lahat Jalil, si dengkepak lahat me' Yahudihin. Dina'ak we' ne pinapatey si Yahiya magpandi-pandi me' a'ahin.
- 4) **Herod (Agarippa I)** - Magbaya' iye si lahat me' Yahudihin. Dina'ak we' ne pinapatey si Yakub, dambuwa' me' kawakilan si Isahin duk kinalabusu we' ne si Petros.
- 5) **Agarippa (II)** - Anak Agarippa I, magpungtina'i duk Bernike duk Durusilla. Magsultan iye si lahat diki'. Humarap si Paul si iye mēbbegan dine.

Herodiyas - Anda si Herod Antipas duk bakas iye anda si Pilip, pungtina'i si Herod Antipas.

Hibrani - Bissā inin po'onnen amban dambuwa' kapapu'an Ibrahim. Ubus me' tubu' Ibrahim inēnan du isab Hibrani. Dambuwa' ampu Ibrahim inēnan Isra'il, hangkan kēmon me' tubu'nen inēnan isab bangsa Isra'il. Duwe ēn inin ginuna sali'-sali' si dambuwa' bangsa miya'an.

Masaley, sinna me' a'ahin bang inēnan siye Hibrani pegge' bang si siye hātinen we' tuhutde me' addat kapapu'anden duk ga'i sagetande addat me' bangsa sinduwehin.

Bissāhanden duk batang sinulatden inēnan Hibrani isab sampay kuwe'itu. Payamanun isab si Isra'il duk Yahudi.

Hisup - Jambangan dawenan ginuna we' me' Yahudihin pamisik laha' bang siye magkuluban.

Ibrahim - Tubu' si Sem, dangan me' anak si Nuhin. Samanen si Tera. Si Ibrahim papu' me' bangsa Yahudihin. Nuhut te'ed iye kinabaya'an Tuhanin duk inēnan iye "Bagay Tuhanin."

Igira - Kayu langkew, hāp kinakan buwa'nen. Dem sampū' bulan magbuwa' kayu inin saguwa' dem ampat atawa limem bulan ekka buwa'nen. Niya' me' dalilan duk eli 'an sabab kayu igirahin.

Imam - Me' imam bangsa Yahudihin, luwal tubu' Harun makajari magimamin. Me' imamin panuhutan me' a'ahin bang siye nambahayang, siye hadja makajari magkuluban para me' a'ahin, duk magpahāti isab siye si me' a'ahin sabab me' kinabaya'an Tuhanin. Paghinanganden la'i si langgal mahadjehin si Awrusalam. Pinaggrupu-grupu siye duk magganti'-ganti' grupuden maghinang si langgal.

Imam nakura'in - Dambuwa' me' imamin tapene' manjari nakura'den. Luwal hadja iye makajari pa'asek dem Bilik Tamanan Masutsihin la'i dem langgal mahadjehin duk mintedde dan tahun hadja. Bang iye pī pa'asek, kuwe' iye ngaganti'an kēmon me' a'ahin si pana'an Tuhanin. Imam nakura'in du isab nakura' kakunsihalalan me' bangsa Yahudihin.

Isra'il - Ēn pangurung we' Tuhanin pu si Yakub awwalley. Duk kēmon tubu' si Yakubin inēnan me' a'a Isra'il atawa bangsa Isra'il. Si Isra'il inin sampuk-duwe anaknen. Dangan-dangan siye ekka du isab tubu'den hangkan manjari bangsa ne isab siye. Hangkan hep bang patekka pina'in du isab sabab me' sampuk-duwe bangsa Isra'il. Ujudnen me' a'a Isra'ilin inēnan du isab me' Yahudi. Payamanun si Yahudi duk Hibrani.

Jaitun - Kayu jaitunin mahalga' pegge' buwa'nen pangeddo'an isellan. Isellannen ginuna masaley para pagbella, pagtambal duk bang sinagetan duk bengngi para pagpahāp baran.

Jakariya - Dambuwa' imam Yahudi, sama si Yahiya magpandi-pandi me' a'ahin.

Jesse - Sama Sultan Da'ud awwalley.

Jibra'il - Dambuwa' me' mala'ikat malangkewin. Dina'ak iye we' Tuhanin pī pu si Mariyam, mo'o bissā we' sōng betteng iye amban balakat Tuhanin duk nganak iye lella, iye ne si Isa Almasi. Paguwa' isab Jibra'il pu Jakariya, sama Yahiya magpandi-pandi me' a'ahin.

Kādja'an me' bangsa Isra'ilin

- 1) **Kādja'an Pangesseban Palabey Tuhanin**, bang pinapandak **Kādja'an Pangesseban** - Kādja'an inin pangesseban me' Yahudihin pamaluwas Tuhan bangsaden amban lahat Misil awwalley. Mala'ikat Tuhanin padiyalem dem kaluma'an bangsa Misilin duk matey me' mākanak panganayenin saguwa' ilabeyan we' ne luma' me' Yahudihin.
- 2) **Kādja'an pagkakande pan ga'i sinagetan pasuligin** - Inin kādja'an me' Yahudihin dem pitum bahangi puwas Kādja'an Pangessebanin. Bang baytu kādja'an inin, ga'i me' Yahudihin ngangguna pasulig bang siye maghinang pan, pangessebande we' masaley magdayi'-dayi' siye tahala' amban lahat Misil.
- 3) **Kādja'an patenna' me' a'a dem payad-payadin** - Kādja'an adjak manamal puwas pagani duk maghinang me' a'ahin me' payad-payad patenna'ande tiggelan kādja'an miya'an. Hangkan hinangde me' payad-payadin supaya ta 'essebde masa paglengngan bangsaden la'i si lahat makagindew-gindewin awwalley.
- 4) **Pentekostes** - Ēn kādja'an inin hātinen, "limempū' bahangi" pegge' hinangde kādja'an inin puwas limempū' bahangi amban Kādja'an Pangessebanin. Magkēg-kēg siye si kādja'an inin pegge' ubus ne paganide da bayu' tinanem inēnan bang si Inglis barley.

Kakunsihalan - Siye hukum tamanan malangkew si sara' āgama me' Yahudihin. Pitumpū' siye me' nakura' Yahudi duk pagkōkanden imam nakura'in.

Kapernaum - Puweblo la'i si lahat Jalil. Daran si Isa patenna' la'i.

Kayapas - Iye imam nakura'in masa paniggew duk pangahukum si Isahin. Mato 'anen si Annas, bakas imam nakura' du isab.

Kitab - Bang tasabbut sabab "kitab" tu'u dem kitab Injil inin, hātinen kitab Tawrat, kitab Jabur duk me' sulat me' kanabi-nabihan awwalley. Bang patekka kitabin inēnan isab sara' pegge' sinulat me' sara' pangurung si Musahin dem kitab Tawrat. Kitab Injilin pangurung du isab we' Tuhanin si kite bi.

Kornelijus - Kapitan me' sundalu bangsa Roma. Sandel iye pu si Isa Almasi pagkalene pagusihat si Petrosin.

Korona - Pagturing me' sultan duk me' a'a langkew seddili, mahalga' duk pinahāpan duk palmata. Turung sa miya'anin tanda' we' pinahadje te'ed a'a magkoronahin.

Kuluban - Masa awwalley kēmon me' kabangsa-bangsahanin addatden niya' sōngande si tuhanden. Hinangde inin supaya pahadjede tuhanden atawa magsukul siye atawa duk siye ga'i illegga.

Dem kitab Tawrat me' a'a bangsa Isra'ilin dina'ak sinōngan me' bayu'-bayu 'anden si Tuhan. Sinōnganden me' buwa' kayu, pan (iye kinakande kahaba' ellewin), bohe' ubas, isellan duk kamanyan.

Duk niya' isab me' hayep sinduwe sinōngan si Tuhan. Duk me' hayep sinōngan si Tuhanin ēnante kuluban. Me' sapi', kambing, bili-bili, assang, duk tukmu makajari pagkuluban. Daran sinulat dem kitab Tawrat we' iye sababnen hangkan me' a'ahin subey magkuluban, supaya maghāp siye duk Tuhanin.

Bang a'ahin magkuluban, bo'one hayepin pī patapit si pagkulubananin, ubus bettadne tangannen diyata' hayepin, ubus bu sumbali'ne ne hayepin. Laha'nen sinawutan duk pinabu'us we' imamin si ka'ampat pidjū pagkulubananin duk si po 'onnen. Ubus lemmek tina'inen duk ateynen ineggas we' imamin diyata' pagkulubananin.

Bang petekka tibu'ukan hayepin ineggas, sampay kuwitnen; bang patekka sinduwe me' isinen hadja ineggasin duk sinduwehin kinakan we' me' imamin; bang patekka a'a magkulubanin makajari isab matuk mangan.

Kursi - Paningkolo'an a'a hadje kapatutnen, kuwe' sultan.

Kūd Jaitun - Ampat me' kūd magsugpat-sugpat nampal silangan amban Awrusalam. Ekka po'on kayu jaitun la'i.

Lahat mekegindew-gindew - Lahat ga'i tantu papīhan a'a pegge' batuhan duk sagetan umus bulaknen duk ga'i tantu ulanan hangkan ga'i kapagtinaneman la'i.

Laksi' - Hininang amban jambangan bengngi ginuna we' me' Yahudihin panusut si a'a matey meke kinubul.

Langgal - Masa awwalley, langgal me' Yahudihin luma' hininang duk kuwit hayep duk semmek. Dina'ak we' Tuhanin pu si Musa hininang langgal inin duk tabo'o-bo 'ode si paglengngananden.

Sultan Sulaiman mangahinang langgal mahadje la'i si Awrusalamin. Duk kemuwe masa pagsultan Sulaimanin luwal si langgal mahadje inin pagkulubanan me' Yahudihin. Magka'at langgalin mintellu duk minduwe pinatengge balik. Kemuwe AD 70 ga' ne la'i langgal mahadjehin.

Bang niya' pagkādja'an hadje pasal āgamade, magtipun me' Yahudihin la'i si langgal mahadje si Awrusalamin.

Diyalem langgal inin niya' dambuwa' bilik diyalem manamal inelligen duk semmek subuk duk inēnan Bilik Tamanan Masutsihin. Diyalemnen niya' ba'ul inēnan Ba'ul Pagjanji'anin duk diyata' ba'ulin niya' duwe limbagan mala'ikat. Luwal imam nakura'in makajari pa'asek dem bilik inin duk mintedde hadja dan tahun. Bang iye pa'asek subey bo'one laha' kulubanin duk pisikanne si ellet duwe limbagan mala'ikatin duk māku ampun iye para si kēmon me' a'ahin. Pananggung Tuhanin hep we' la'i pana'anannen.

Si luwasan bilik inin niya' inēnan Bilik Masutsihin. La'i niya' dambuwa' lamisahan panugtugan kamanyan, dambuwa' lamisahan pagbettadan pan sinōngan si Tuhanin, duk dambuwa' tengenan payita'an. Luwal me' imamin makajari pī diyalem Bilik Masutsihin.

Si luwasan Bilik Masutsihin pala'ihan pagkulubananin. Langgal mahadjehin luha lamenen duk niya' pe me' luma' seddili paliput si lamehin.

Masaley kēmon me' puweblohin taga langgal du isab saguwa' seddili amban langgal mahadjehin. Ga' niya' magkuluban la'i. Kahaba' Sabtu' magtipun me' a'ahin la'i. Me' nakura'den matsa amban dem kitab Tawrat, kitab Jabur duk kitab me' kanabi-nabihanin duk magtolo' si me' a'ahin. Ngampun-ngampun isab siye. Duk bang siye magmiting la'i du isab si langgal.

Libi

- 1) Ēn dambuwa' anak si Yakubin.
- 2) Ēn dambuwa' me' bangsa Yahudihin duk siye me' tubu' si Libi. Si Harun dambuwa' tubu' si Libi duk me' ka'imamanin subey amban tubu' si Harun. Me' tubu' si Libi sinduwehin, siye me' manabangan me' imam dem langgalin.

Lot - Kamanakan Ibrahim lella. Iye hadja duk duwe anakne dende matimbulin sakali' magka'at puweblode Sodom.

Magislam - Addat inin tanda' pagjanji'an Tuhanin duk Ibrahim duk me' tubu'nen. Dina'ak we' Tuhanin inislam me' nakanak lellahin bang walum bahangi ne diyata' kāpan.

Makedoniya - Dambuwa' probinsiya si antanan bangsa Roma masaley. Kuwe'itu lahat inin sumakup dem lahat Girik. Puweblo tamanan mabangsahan si lahat inin, puweblo Tesselonika.

Malkisadik - Sultan si lahat Salem masa awwalley duk imam iye nuhut Tuhan mabennalin. Sinampang we' ne Ibrahim sābu hap luma' Ibrahim amban pagbono'an, duk pināku-pākuhan Ibrahim we' ne ledjiki' si Tuhan. Pinangurung we' Ibrahim si iye jakat me' alata' ta'eddo'ne amban me' bantanen.

Manna - Kinakan pangurung we' Tuhanin si me' bangsa Isra'ilin masa paglengngande dem lahat makagindew-gindewin. Bantuknen kuwe' bigi pote' diki'.

Meylang - Kuwe' bantuk asin binaning, panas manamal bang eggas bu bilu kayatnen, duk niya' bewune.

Mika'il - Dambuwa' me' mala'ikat malangkewin.

Mira - Getta' kayu-kayu pinatuwasan hinang bengngi. Ginuna inin we' me' Yahudihin hinang tambal duk pangalaksi'de isab a'a matey.

Musa - Nabi bangsahan duk iye panuhutan me' bangsa Isra'ilin masa paluwasde amban lahat Misilin duk paglengngande dem lahat makagindew-gindewin dem ampatpū' tahun, sampay ta'abutde higad lahat pinasuku' Tuhan si siyehin. Pu si Musa pinangurung we' Tuhanin sara'nen dina'ak pinasampay si me' a'ahin.

Nabi - Si Ibrahim dehellu-dehellu inēnan nabihin saguwa' pu si Musa takitete bang sine makajari inēnan nabihin duk bang ine hinangnen. Bang a'ahin tinawag we' Tuhanin magpalata' bissānen, nabi iye duk duma'in bang amban di baya'ne magpalata' iye. Me' nabihin magpahāti sabab ma'umantag si lahatden duk bang we' ey miya'an umantag duk magpa'al isab siye bang ine ma'umantag si pasōnganin, duk luwal da'akde me' a'ahin nuhut Tuhanin.

Naga - Hayep inaka-aka dem kissa. Bantuknen kuwe' buwaye taha' duk hadje, taga peppik duk bang paguwa'ne napasnen, ebbut mapaguwa'in. Patekka naga pangēn si nakura' seyitanin dem kitab Injil.

Nasaret - Puweblo la'i si lahat Jalil, patenna'an si Yusup duk si Mariyamin. La'i kasuligan si Isahin duk la'i paglahatannen sampay ta'abut tellumpū' tahun umulnen.

Nu - Tinimbul disi Nu awwalley sakali' ne ilatapan we' Tuhanin dunyahin pegge' a 'a bentel si Nu duk tinuhut we' ne kabaya'an Tuhanin. Dina'ak iye we' Tuhanin ngahinang kappal hadje bisan siye tala amban tahik. Pagubus ne kappalin, pasakey si Nu duk me' anak-andanen, duk sampay me' kahayepan dina'ak we' Tuhanin sinakey.

Pagbaya'an Tuhanin - Magbaya' du Tuhanin kemuwe tagna' pinapanjari dunyahin. Saguwa' ekka me' a'ahin ga'i kahagad duk ga'i siye nuhut Tuhanin.

Dem kitab Tawrat inaka we' si pasōngan pagbaya'an Tuhanin pasti' du si kēmon a'ahin. Duk inagad-agadan inin we' me' bangsa Isra'ilin.

Pagtu'u si Isa si dunya, akane we' tekka ne pagbaya' Tuhanin. Me hinanganne mabalakatanin tanda' we' tekka ne pagbaya' Tuhanin, bisan ga' pe takite duk ga' pe kahagad kēmon me' a'ahin. Kēmon manuhut si Isahin suku' si pagbaya'an Tuhanin ne tu'u si dunya duk sampay si ahilat.

Duk niya' pe isab agadante si pasōngan. Pagpitu ne balik Isa Almasi si dunya, pasti' ne te'ed si kēmon manusiya'in we' iye ne magbaya'in, ga' ne niya' seddili.

Pagjanji'an - Bang a'ahin magjanji' sali'-sali' siye nanggup we' niya' hinangde duk tumanande sanggupden. Saguwa' si me' janji' Tuhanin, luwal Tuhanin po'onin duk iye du isab manumanan iyehin. Bang patekka niya' da'ak Tuhanin subey hinang me' a'ahin meke tumanan Tuhanin janji'nen.

Pagngajanji' Tuhanin pu si Nu duk tubu'nen, nanggup iye duk ga' niya' panganda'akanne. Janji'nen para si kēmon manusiya'in duk tumananne sanggupnen ngeregse' kiyamat ne.

Pagjanji'an Tuhanin pu si Ibrahim, duma'in para si kēmon a'ahin saguwa' para pu si Isahak duk me' tubu'nen hadja. Duk subey isab siye nuhut panganda'akan Tuhan siyehin. Bang ga'i tuhutde, ga'i isab tasangkade kahāpan pananggup Tuhanin.

Pagjanji' Tuhanin si me' bangsa Isra'il masa si Musa ley, nanggup isab Tuhanin we' pene'ne siye hinangne me' a'ane. Duk nanggup Tuhanin we' ekka kahāpan tekka si siye bang tuhutde panganda'akannen.

Janji' Tuhan ba'ahuhin pitu magtuhut duk Isa Almasi duk janji' inin para si kēmon makahagad pu si Isa Almasihin.

Pagkulubanan - Lugal pageggasan kulubanin. Inaka dem kitab Tawrat we' me' a'a dehelluhin, kuwe' si Nu, si Ibrahim, duk si Yakub maghinang lugal pagkulubanande. Saguwa' ga'i kata'uhan bang sa'ingge bantuknen. Da'ak Tuhanin pu si Musa we'

pangahinangde lugal pagkulubananden subey siye ngangguna bulak atawa batu ga'i ilanu'an.

Pandi - Dem kitab Injil bang a'ahin pinandi, tanda' iyan we' bugtu' pananggup Tuhan si a'a miya'an, duk tanda' isab iyan we' a'a miya'an pagtu'uranne te'ed nuhut kabaya'an Tuhanin.

Iye addat me' masandel pu si Isa Almasihin kemuwe tagna', bang niya' ne kahagad bu nuhut ne iye si Isa, pinandi iye. Duk dina'ak inin we' Isa Almasi hininang.

Panuhutan - Bissā Panuhutan ginuna dem kitab Injil hinang gellal pu Isa Almasi duk bang patekka Tuhanin isab inēnan Panuhutan. Hātinen we' iye nakura' me' manuhut iyehin duk iye malangkewin.

Pariseo - Da grupu me' Yahudi be-āgama te'ed. Matuyu' siye nuhut sara' si Musahin duk me' da'akan sinduwe pinatamba we' me' kapapu'anden.

Pasulig - Masa awwalley iye guna me' a'ahin pagpasulig addunin, addun andang, bahi ne. Bang sinagetan dem addun ba'ahu, nulig kēmon addunin. Bang si me' Yahudihin ine-ine buhuk, lemme' si siye. Hangkan pegge' pasulig masaley kuwe' sōng buhuk ne, bang patekka hininang dalilan pamasali'de si mangga'i mahāpin.

Pestus - A'a bangsa Roma, maggubnul si lahat Yahudiya. Paganti' iye pu si Pilik.

Pilatus - Gubnul amban bangsa Roma duk magbaya' iye si me' lahat Yahudiya, Samariya, duk Idumeya dem sampū' tahun. Bino'o si Isa pī si iye hinukum.

Pilik - A'a bangsa Roma, maggubnul si lahat Yahudiya masaley. Humarap si Paul si iye mēbbegan dine.

Probinsiya - Lahat luha. Ekka me' puweblo si dambuwa' probinsiya duk dambuwa' kapitalnen. Kahaba' probinsiya niya' isab dambuwa' gubnul ngantan si lahat miya'an.

Roma - Puweblo hadje si lahat Italiya (Italy). Masaley kēmon lahat Italiyahin bang patekka inēnan lahat Roma du isab duk me' a'anen bangs Roma.

Masa panulat kitab Injilin, ekka me' lahatin inantanan we' bangsa Roma. Kēmon me' lahat mapaliput si tahik "Mediterrahin" pinagbaya'an we' de. Pinagbahagi'-bahagi' we' de me' lahatin hinang probinsiya. Niya' gubnul bangsa

Roma si kaniya-kaniya probinsiya. Niya' isab me' sundalu bangsa Roma la'i duk gubnulin hukum malangkewin. Niya' pe isab gubelno me' bangsa mala'i si me' probinsiyahin, saguwa' pagkōkanden gubnul bangsa Romahin, duk pagkōkan kēmon me' gubnulin Sultan Nakura'in la'i si puweblo Roma.

Sadduseo - Da grupu me' Yahudi be-āgama, ka'ekkahanden me' imam. Me' tolo' kinahagadden ineddo' we' de amban kitab Tawrat hadja duk ga' niya' kahagadde bang ga' du tasulat la'i pinapasti'.

Samariya - Dambuwa' probinsiya si ellet Yahudiya duk Jalil. Me' Yahudihin ga'i magbagay duk me' a'a Samariyahin pegge' magsewusaget bangsaden duk āgamaden. Diniyawa'an siye we' me' Yahudihin.

Sara' - Inin pangēn me' Yahudi si kitab Tawratin pegge' la'i sinulat me' sara' Tuhan pangurungne pu si Musahin. Kitab Tawratin inēnan du isab we' de "me' kitab si Musa." Bang patekka kitab me' kanabi-nabihanin sinakup isab bang tina'at sara'in.

Sodom - Dambuwa' puweblo awwalley pinagka'at we' Tuhanin duk ebbut pegge' dusehan manamal me' a'a mala'ihin.

Sulaiman - Anak sultan Da'ud ley duk iye mapaganti' si samanen magsultan pagubus si Da'ud matey. Si Sulaiman mamatengge langgal hadjehin la'i si Awrusalam masa pagsultannen. Binantu iye sabab lalem kata'unen duk ekka alata'ne.

Sultan Nakura'in - Iye malangkewin si gubelno bangsa Romahin. Niya' pe isab me' sultan si me' lahat sinduwe si antanan bangsa Romahin saguwa' sultan si Romahin pagkōkanden, iye tamanan malangkewin.

Tahik Matey - Lamew inin inēnan "Tahik Matey" pegge' pa'it manamal bohe'nen. Ga' niya' makajari ellum diyalem lamew inin hawal pa'itnen. Ga' niya' kennane, ga' niya' sabetne atawa ine-ine.

La'i lamew inin si higad lahat Isra'il nampal silangan. Taha'annen me' 77 kilometro duk luhahannen 9 kilometro taman 14,5 kilometro.

Tiberi - Ēn puweblo si bihing lamew Jalil si tampal seddepan pamahadje Sultan Tiberus. Sabab puweblo inin bang patekka lamew Jalilin inēnan lamew Tiberi.

Tiberus - Sultan Nakura' bangsa Roma. Nagna' iye magsultan tahun AD 14.

Ubas - Buwa' bāhan magpungut kuwe' buwahan. Kolol ubasin niya' gaddung duk niya' taluk. Bohe'an ubasin duk mamis. Masaley duk sampay kuwe'itu bohe' ubasin hinang ininum.

Unta' - Hayep hadje taga puyew si tengnga' bukutne. Taha' kelongnen duk me' pa' anen. Lakkes palumengngannen duk basag. Ginuna unta'in si me' lahat kulang manamal bohe'nen duk bisan sabetin ga'i tantu tomo'. Bisang bang piyem bahangi ga'i pina'inum unta'in, ellum pe duk basag pe. Hāp pagsakeyan a'a duk hāp pagduwa'an.

Yahiya magpandi-pandi me' a'ahin - Anak imam Jakariya duk andanen, Elisabet. Nabi iye duk magmahalayang iye we' kēmon me' a'ahin subey magsusun duk ngalebbahan duseden pegge' sōng tekka Almasi duk pinandi we' ne me' a'ahin.

Yahudi - Tagna', inin pangēn me' bangsa sinduwehin si me' a'a mapatenna' la'i si lahat pangurung si me' tubu' si Yuda, anak Isra'ilin. Lahatden nampal seddepan amban "Tahik Matey." Ujudnen kēmon me' bangsa Isra'ilin inēnan Yahudi isab. Duk inēnan du isab siye Hibrani.

Yahudiya - Dambuwa' probinsiya si lahat Isra'il. Arak sali' hadjenen duk lahat tubu' si Yuda masaley. Puweblo Awrusalamin la'i si Yahudiya.